

Jiří Hnilica

Fenomén Dijon

Století českých maturit
ve Francii

Fenomén Dijon

Století českých maturit ve Francii

Jiří Hnilica

Recenzovaly:

PhDr. Bohumila Ferenčuhová, DrSc.

Mgr. Doubravka Olšáková, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Redakce Vendula Kadlečková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2017

© Jiří Hnilica, 2017

ISBN 978-80-246-3514-9

ISBN 978-80-246-3528-6 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2017

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Těm, již dali mému životu smysl, Kláře, Matyášovi a Miriam.

Obsah

Úvod	9
Kapitola první: Francie a Československo: kultura, školství, politika	17
Kapitola druhá: Od burgundské révy k české maturitě	41
Dijon	46
Saint-Germain-en-Laye	58
Nîmes	65
Angoulême a nezaložená oddělení	76
Kapitola třetí: Nová elita první republiky	83
Prostředníci porozumění, či ztracení synové národa?	83
Stipendia – jejich charakter a plátcí	90
Otázka selektivnosti	104
Obsah, metoda, maturita	113
„Internova“ každodennost	130
Kapitola čtvrtá: Symbol tradice v neklidných dobách	143
Školní rok ve stínu	143
Do boje, či domů?	155
Kousek Francie v protektorátu	177
Kapitola pátá: Proměněná tvář česko-francouzských vztahů	190
Návraty do sekcí	190
Spolek bývalých žáků mezi sjezdem a likvidací	223
Kapitola šestá: V soukolí kulturní diplomacie	239
Poušť cestou na Západ	239
Osm let života	263

Kapitola sedmá: Hlubiny, meandry a proměny	305
Sedmdesátá a osmdesátá léta	305
„Obnovit naše kořeny v Evropě“	327
Dovětek: sekce na (po) přelomu tisíciletí	353
Kapitola osmá: Srovnávací osudy	365
Republikánská elita v době zvrátů	373
Generace po roce 1945	416
Osudy studentů šedesátých let	426
Závěr	448
Seznam zkratk	454
Fotografická příloha	455
Seznam použitých pramenů a literatury	462
Seznam vyobrazení, grafů, tabulek a map	491
Summary	493
Jmenný rejstřík	498

Úvod

„Vzpomínám na tři roky, které jsem strávil v Dijonu, dosti často a za okolností velmi různých,“ začal si z paměti vybavovat Jiří Voskovec z dua V&W v jubilujícím dopise adresovaném příteli Jaroslavu Trnkovi.¹ V mírně ironickém tónu pak pokračoval dále. V životě se Voskovec uchýlil „do bahna velkoměsta“, na střední škole ve Francii získal jen „jakýsi training“ pro povolání komika. „Zpověď zběhlého studenta“ však nechtěla pouze zlehčovat, bilancovala přínos francouzského pobytu v plném rozsahu. Voskovec přiznával, že nedokončil vysokou školu, a zbavil se tedy „přímé souvislosti s dijonskou přípravou“, ale přesto byl velmi rád, že „těmi třemi roky“ prošel. Zdůraznil výhodu studia v cizím jazyce a označil pobyt v sekcích za „neocenitelnou zkušenost“. Každý pozorný student si totiž dle něj přinášel z francouzské školy vědomost toho, co opravdu představuje západní civilizace, o níž u nás vládnou tak „romantické a bizarní názory“.

Využijme přímého Voskovcova svědectví jako výchozího bodu naší úvahy. Co to vlastně české sekce – či jak se dobově říkalo, česká oddělení – na francouzských středních školách byly (a jsou)?² O sekcích je vhodné hovořit současně v minulém a přítomném čase, neboť jde o historickou, ale dodnes fungující instituci. Velmi stručně řečeno se jednalo (a jedná) o označení „elitní“ skupiny studentů (chlapců i dívek) vybraných konkurzem a vyslaných do Francie strávit tam poslední tři roky stře-

1 Jaroslav Trnka, *Československá oddělení na lyceích ve Francii – Les sections tchécoslovaques des lycées de France: vydáno k desetiletému jejich trvání*, Praha, Spolek bývalých žáků československých oddělení na francouzských lyceích, 1931, s. 160–161.

2 Mnohem přesnějším by bylo instituci až do roku 1990 důsledně označovat jako „československé sekce“. Tudíž hovořit vždy o „československé“, nikoliv jen „české“ maturitě. Tohoto současně českého a slovenského rozměru jsem si vědom a historii instituce neredukuji na dnešní státní uspořádání, ale vycházím zásadně z dobového kontextu.

doškolského studia ukončeného maturitou. Tři roky (poslední tři třídy gymnázia) jsou ve francouzské terminologii označovány jako „seconde“, „première“ a „terminale“. Skupina se těšila (a dodnes těší) specifickému administrativnímu a pedagogickému zabezpečení. Odjízďela a vracela se pod dohledem československého profesora/profesorky (později lektora/lektorky), kteří na lyceu vyučovali v mateřštině českou literaturu, jazyk a historii. Obecně lze tedy říci, že termín „sekke“ označoval (a označuje) na jedné straně skupinu žáků (a žákyň), na straně druhé celek fungování instituce, včetně její administrativní stránky.

Historicky se vytvořila oddělení tři. V Dijonu bylo založeno v roce 1920, v Saint-Germain-en-Laye vznikla v roce 1923 dívčí sekce a konečně v Nîmes se otevřela druhá chlapecká sekce na podzim 1924. Tato oddělení přečkala tři období svého uzavření v letech 1940–45, 1948–65 a 1974–89. Od obnovení v září 1990 české studenty vzdělávají dodnes. To z nich činí nejen nejdéle existující česko(slovensko)-francouzskou školskou instituci, nejstarší (dodnes fungující) evropský projekt tohoto typu, ale také jedinečný „seismograf“ české přináležitosti k Západu.³

Jiřího Voskovce zná každý, o tom, že maturoval v Dijonu, a nikoliv v Praze, vědí mnozí. Na mysl vedle něj poučenějšímu čtenáři vytanou další jména meziválečných dijonských absolventů: Václav Černý, Čestmír Císař či Raoul Schráníl. Méně známá je však již skutečnost, že posledně jmenovaný maturitu v Dijonu úspěšně složit nedokázal. A ještě méně samozřejmé jsou další kontexty. Například jaký byl celkový počet studentů, kteří touto vzdělávací institucí prošli? Dokonce i jeden z přímých absolventů francouzské střední školy, Jaroslav Trnka, ve svých pamětech hovořil o „dvou tisících našich středoškoláků“.⁴ Je to nepřesný údaj. Ve skutečnosti jich byla v meziválečném období sotva čtvrtina.

Předkládaná kniha chce tedy na jednom z předních míst napravit chyby, které se na téma vrství. O dekonstrukci některých mýtů bude však usilovat nejen u českých sekcí, ale obecně i u dalších otázek, jež se pojí s česko-francouzskými vztahy 20. století. V případě československých oddělení se mýty odvíjejí především od jejich nedostatečné znalosti v širší veřejnosti. Stereotypně jsou vnímány (pokud jsou vůbec reflektovány) jako elitní, do velké míry protekční instituce. Bylo-li tomu tak již za první republiky, v platnosti tvrzení zůstalo i později. Jako ilustrativní případ lze uvést výslechový protokol bývalého sekcionáře Vojtěcha Skříčky

3 Termín zaveden v Antoine Marès (ed.), *La Tchécoslovaquie sismographe de l'Europe au XXe siècle*, Paris, Institut d'études slaves, 2009.

4 Jaroslav Trnka, *Vzpomínky na válečnou dobu ve Francii 1939–1940*, nevydané strojopisné paměti dnes uloženy v NA na Chodovci, s. 4.

z roku 1952. „Jak jste se do Francie dostal?“ ptal se vyslychajici. „Jako každý jiný rok byl vypsan konkurz pro nejlepší žáky,“ odpověděl Skříčka. „Rodiče tam neměli nikoho známého?“ „Vůbec ne.“⁵

Ze stejné neznalosti vychází výraz „dijonští kluci“, označující generaci „sekcionářů“ (tedy absolventů sekcí) šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století.⁶ Také v jejich případě se mohlo zdát až podezřelým, že studovali ve Francii, automaticky se to spojovalo s protekcí, dokonce se spoluprací s tajnými službami, s faktem, že dotyčný měl samo sebou vydlážděnou cestu k životnímu a profesnímu úspěchu. Ve skutečnosti – jak ukazují mnohé prameny – se však jedná o další realitou nepodložený mýtus.

Důvodem neznalosti je i to, že téma je zmiňováno v historiografii jen velmi okrajově. Sekce se nestaly předmětem zájmu ani krásné literatury, a pokud ano, pohled se opět spíše zakalil. Příkladem může být Jan Cimický, literárně činný lékař, který v knize *Srdce a skalpel* vykreslil příběh „knížete Kunina“ čili Ivana Piskáčka, narozeného před první světovou válkou ve smíšeném česko-ruském manželství v Petrohradě. Otec syna poslal na francouzské gymnázium v Dijonu se slovy: „Nemůžeme to odkládat, svět se mění!“ Po studiích a příchodu do Prahy měl být Piskáček s francouzským lyceem – jako něčím elitním a výjimečným – již napořád spojován. V textu lze nalézt věty typu: „Ty jsi byl v Dijonu s Voskovcem? Asi jo, i když se na něj nepamatuju.“ Či „Nejlepší student. A má gymnázium s maturitou v Dijonu, perfektní znalost francouzštiny, řeknu vám, pane Roubíček, to by byl kauf!“⁷

Předkládaná kniha chce tedy čtenáři podat pokud možno úplný obraz historie českých (československých) sekcí na pozadí česko(slovensko)-francouzských kulturních vztahů v průběhu celého století jejich existence – od založení roku 1920 do současnosti. Ukáže na vznik myšlenky ovlivněné (a umožněné) atmosférou konce Velké války v roce 1918. Podtrhne zlomové okamžiky a dobové okolnosti jejich opakovaného zániku a vždy následujícího znovuoobnovení v dramatickém dvacátém století.

Postavení sekcí bylo (a je) velmi specifické, byly (a jsou) součástí jak českého, tak francouzského školství. Svou podstatou stály (a stojí) na pomezí dějin mezinárodních kulturních relací, formování národních elit a dějin školství. Dobová definice k tomu doplňovala: „Československá oddělení nejsou samostatné československé střední školy ve Francii, jak

5 Archiv bezpečnostních složek (ABS), historický f. H-409, protokol, 24. 5. 1952, s. 6.

6 Jako „kluci z Dijonu“ a „holky ze Saint Germain“ se označovali sami studenti. Jinými dobovými termíny byly především „sekcionář“, „sekcař“, „lyceista“, „dijoňák“, „nímák“ či „carnoťák“.

7 Jan Cimický, *Srdce a skalpel*, Praha, Baronet, 2013, s. 16, 36, 50.

se někde mylně soudívá, jejich žáci mají týž rozvrh učiva jako francouzští spolužáci stejných tříd, tytéž osnovy, podléhají témuž školskému a kázeňskému řádu, platnému pro řádné žáky francouzských lycéí.⁸ Patří proto jejich historie do československé, české či francouzské školy?

K této téměř stoleté historii přistupuji ve třech vzájemně se prolínajících rovinách. Předmětem mého zájmu nejsou pouze vlastní chronologické dějiny instituce na pozadí geneze česko-francouzských vztahů, ale usiluji o vřazení sekcí do širšího vývoje mezinárodních kulturních relací. V této souvislosti se práce řadí do oblasti výzkumu „kulturního“ rozměru zahraniční politiky a diplomacie. Jde o směr, který se nepřestává – a to jak ve frankofonní, tak anglosaské literatuře – úspěšně rozvíjet.⁹ Téma československých sekcí mne však zajímá i z hlediska srovnávacího vývoje školských systémů a obecně formování elit především prostřednictvím střední školy. V tomto případě je možné odkázat především k pracím Christopa Charla.¹⁰

Konečně třetí rovinou mého výzkumu je prosopografie, tedy kolektivní biografie studentů. Zájem jsem soustředil v maximální možné míře i k jedinečnému, osobnímu (a osobnostnímu) rozměru francouzského vzdělání. Vůbec poprvé bude možno na následujících stranách sledovat osudy jednotlivých absolventů. Jejich životy v celém 20. století totiž výborně dokumentují proměny české vzdělanosti, a to nejen ve vztahu k zahraničí. S tím se pojí řada dílčích otázek. Jak probíhal výběr studentů? A jaká byla v jednotlivých obdobích jeho kritéria? Jakých proměn doznala jejich každodennost ve francouzském internátu ve čtyřech tolik odlišných epochách? V čem spočívala formativní role vzdělávací francouzské zkušenosti?

Soubor otázek, na které se budu v textu snažit nalézt odpověď, lze s trochou nadsázky shrnout do cíle: pochopit „fenomén Dijon“.

Předkládaný text tematicky navazuje na mé dvě předchozí publikace.¹¹ Zpracování je však zcela nové. Výrazně překračuji původně vymezený chronologický rámec a instituci sekcí mapuji od jejího založení přes období let 1938, 1939, 1945, 1948 či 1968 až do přítomnosti. Nová

8 *Školské a kulturní styky s cizinou*, Praha, Státní nakladatelství, 1937, s. 88.

9 Viz *Les relations culturelles internationales au XXe siècle: de la diplomatie culturelle à l'acculturation* (ed. Anne Dulphy – Robert Frank Robert – Marie-Anne Matard-Bonucci – Pascal Ory, Berne, Peter Lang, 2010, či Nye Joseph, *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, New York, PublicAffairs, 2004.

10 Christophe Charle, *Les élites de la Républiques 1880–1900*, Paris, Fayard, 2006.

11 Jiří Hnilica, *Francouzský institut v Praze 1920–1951: mezi vzděláním a propagandou*, Praha, Karolinum, 2009, a *Les nouvelles élites tchécoslovaques. Une formation française (1900–1950)*, Paris, Institut d'études slaves, 2015, zde především s. 227–275.

je také pozornost, kterou zde kladu na srovnání biografických profilů jednotlivých generací, přičemž mnohé z osudů se zjevovaly po vskutku mravenčí práci skládání roztržštěné mozaiky jejich životů.

Pro chápání geneze československo-francouzských vztahů jsou zásadní především práce Antoina Marès.¹² Právě jemu dlužím za mnohé rady a postřehy při mém bádání. I díky němu je v současnosti ve Francii výzkum vazeb se střední Evropou nesmírně živým badatelským polem. Svědčí o tom práce Jeana-Philippa Namonta či kniha *La France et l'Europe centrale* z roku 2013.¹³ Do tohoto kontextu hledání, jak napsat „nové dějiny“ Evropy, se řadí i tato kniha.

Díky pracím autorů jako Pavla Horská, Stéphane Reznikow, Bohumila Ferenčuhová či Milena Lenderová je téma česko(slovensko)-francouzských vztahů relativně dobře zpracováno zejména pro období první poloviny 20. století.¹⁴ Pro dobu po roce 1945 (či dokonce 1948) je úloha badatele obtížnější. Návodnými se staly studie Jindřicha Dejmka, Pavola Petrufa a Petra Prokše.¹⁵

Odvrátíme-li se však přímo od politicko-diplomatických vztahů, stává se výzkum – i kvůli počtu, roztržštěnosti a mnohdy nedostupnosti vhodných archivních fondů – náročnějším, ale i tak můžeme upozornit na zdařilé práce Pavla Čecha či Martina Hromka.¹⁶ Souhrnná, avšak nepřilíš analyzující se zdá být kniha Zuzany Rakové o české frankofonii.¹⁷ O zá-

12 Nejucelenější zpracování viz Antoine Marès, *Les relations franco-tchécoslovaques (1918–1939)*, thèse d'habilitation sous la dir. de Bernard Michel, Université Paris 1, Panthéon-Sorbonne, 2003, nepublikováno.

13 Jean-Philippe Namont, *Československá kolonie: dějiny české a slovenské emigrace ve Francii (1914–1940)*, Praha, Academia, 2015, či *La France et l'Europe centrale. Médiateurs et médiations* (ed. Antoine Marès), Paris, Institut d'études slaves, 2015.

14 Stéphane Reznikow, *Frankofilství a česká identita: 1848–1914*, Praha, Karolinum, 2008; Pavla Horská, *Sladká Francie*, Praha, NLN, 1996; Milena Lenderová, *Čechy frankofilské. Alliance française v Čechách 1886–1951. Příspěvek k dějinám česko-francouzských styků*, habilitační práce, České Budějovice, Jihočeská univerzita, 1994; Bohumila Ferenčuhová a kol., *Politické a kulturní transfery mezi Francúzskom, Nemeckom a strednou Európou (1840–1945): prípad Slovenska*, Bratislava, Veda, 2010, a Bohumila Ferenčuhová, *Francúzsko a slovenská otázka 1789–1989*, Bratislava, Veda, 2008.

15 Jindřich Dejmek, *Diplomacie Československa. Díl I., Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992)*, Praha, Academia, 2012; Petr Prokš, *Československo a západ 1945–1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945–1948*, Praha, ISV, 2001; Pavol Petruf, *Politické vztahy medzi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939–1948): výber z dokumentov*, Martin, Matica slovenská, 2003.

16 Martin Hromek, *Francouzsko-československé kulturní vztahy v letech 1960–1968*, disertační práce (ved. V. Goněc), FF MU, Brno, 2013, nevydáno; Pavel Čech, *Francouzsko-české vztahy v oblasti překladu (1945–1953)*, Brno, MU, 2011.

17 Zuzana Raková, *Francophonie de la population tchèque 1848-2008*, Brno, MU, 2011.

jmu, kterému se těší výzkum česko(slovensko)-francouzských kulturních vztahů na české straně, svědčí rostoucí počet závěrečných univerzitních prací, byť často především kompilačního charakteru. Dlouhodobý zájem o tato témata projevují Institut mezinárodních studií FSV UK, Fakulta mezinárodních vztahů VŠE, ale také katedry romanistiky filozofických fakult Palackého univerzity v Olomouci, Masarykovy univerzity v Brně či Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Pokud jde konkrétněji přímo o problematiku českých středoškolských sekcí, lze konstatovat, že historie všech tří oddělení v Dijonu, Nîmes i v Saint-Germain-en-Laye byla rámcově zpracována, aniž by však došlo k ucelenému, komparativnímu výkladu.¹⁸ Stejně tak lze doplnit, že jsou dobře známy některé životní příběhy bývalých absolventů, ale na straně druhé zcela postrádáme jejich srovnání.

Z hlediska pramenů je předkládaná kniha výsledkem mnohaletého archivního studia provedeného současně ve Francii, v České a částečně Slovenské republice. V potaz byly vzaty jak centrální instituce jako ministerstvo školství a zahraničí v obou zemích, tak regionální archivy ve třech pojednávaných lokalitách. V pražském Národním archivu na Chodovci mě vřelé díky směřuji k Aleně Noskové, která mi umožnila nahlédnout do klíčových neinventarizovaných fondů čtyřicátých a šedesátých let. V Dijonu i v Nîmes jsem získal k dispozici nezpracované archivní materiály gymnázií, na posledně jmenovaném místě jsme je s Annie Petitovou dokonce do slova a do písmene nalézali v „prachu“ nepoužívaných lycejních prostor, v Saint-Germain-en-Laye mi práci velmi ulehčil Michel Koszul. Oběma patří mé poděkování za jejich pomoc a spolupráci. Výjimečně bohatým se také ukázal neinventarizovaný fond Spolku bývalých žáků československých oddělení na francouzských lyceích uložený v Archivu hlavního města Prahy, za jeho zpřístupnění děkuji Petře Krátké. Při zpracování jednotlivých životopisů mi velmi pomohly materiály uchovávané v Archivu České advokátní komory, kde mi vyšla vstříc Kamila Kratochvílová, a osobní složky zaměstnanců Černínského paláce. Mé poděkování za ochotnou pomoc zde směřuje především k Tomáši Klusoňovi, ale i dalším zaměstnancům Archivu MZV. Nečekaně přínosné

18 Michel Koszul, „Les sections tchécoslovaques du lycée de jeunes filles de Saint-Germain-en-Laye (1923–1973)“, *Bulletin des Amis du Vieux Saint-Germain*, 39, 2002, s. 131–155; Jiří Hnilica – Annie Petit, *Histoire des sections tchécoslovaque et tchèque à Nîmes 1924-2007*, Académie de Montpellier, Nîmes, 2008; Lukáš Macek, *La section tchèque du Lycée Carnot 1920-2000*, Prague, Maison de Bourgogne, 2000. Popularizační shrnutí viz Zuzana Raková, Na studia do ciziny. Čechoslováci na francouzských lyceích, *Dějiny a současnost*, 5/2011, s. 22–25, a Les sections lycéennes tchécoslovaques et tchèques en France 1920-2009, *Romanica Olomuncensia*, 2/2009, s. 175–183.

(i když jen torzovité) byly také materiály Archivu bezpečnostních složek. Práci zde mi nesmírně usnadnila, za což jí patří vřelé díky, vedoucí badatelny Jitka Bílková. Částečně jsem pak mohl využít i nezpracovanou osobní pozůstalost Jaroslava Trnky (bohužel zachovanou jen v torzu), jež je uložena v Literárním archivu PNP, zde za zpřístupnění materiálu děkuji Tomáši Pavlíčkovi.

Nepostradatelným zdrojem informací pak byla dobová literatura a dobový tisk, především publikace vydávané péčí Spolku bývalých žáků. Díky jeho obnovené aktivitě se podařilo zachránit mnohé relikvie dřívější spolkové činnosti, za spolupráci děkuji především Kristýně Křížové a Michalu Šafránkovi.

Klíčové pro koncipování celé problematiky však byly rozhovory s bývalými studenty a jejich soukromé archivy. Bez nich by práce zůstala jen institucionální, neživou, případně pouze literárně analytickou sondou.

Naprosto nenahraditelným zdrojem poznání byl konvolut dopisů zasílaných mezi lety 1935–38 s týdenní pravidelností studentkou Hanou Staškovou rodičům do Bechyně. Za poskytnutí této korespondence děkuji Ivaně Kolářové. Nedocenitelným pramenem jsou publikované paměti Václava Černého, Čestmíra Císaře, Jindřicha Harryho Pollaka, Adolfa Kroupy či válečný deník Miloše Nováka, ale také nevydané deníky a vzpomínky Jaroslava Trnky, Vladimíra Güttnera, Vity Janáčka, Ferdinanda Špiška a Hany Nožičkové.

Rozhovory s bývalými studenty se uskutečnily v průběhu několika let. Část z nich byla nahrávána a sloužila jako základ pro vznik krátkého, popularizujícího filmu dokumentujícího historii sekci.¹⁹ Audiovizuální archiv, jenž takto vznikl, najde využití i v budoucnosti, neboť lze nahrané záznamy analyzovat i jinými metodami. Dobré by také bylo tento typ svědectví (a to nejen bývalých středoškolských studentů, ale i dalších francouzských stipendistů) rozšířit. V kontextu předkládané knihy byly rozhovory využity především pro ta témata, která je nemožné rekonstruovat na základě jiných pramenů, tedy pro dokreslení „každodennosti“ sekcionářského života a obecně pro interpretaci francouzské zkušenosti v dalším životě. Upřímné poděkování patří všem bývalým studentům, kteří se se mnou o své vzpomínky (někdy jen korespondenčně) podělili. Někteří se bohužel vydání této knihy již nedočkali. Poděkování jmenovitě patří: Vladimíru Benešovi, Marii Bořek-Dohalské, Radko Břachovi, Viere Budovičové, Čestmíru Císařovi, Blance Černé, Vlastě Dufkové,

19 I díky finanční podpoře agentury „Mládež v akci“ a spolupráci občanského sdružení AČV Medialog bylo 27 z těchto rozhovorů natočeno a je uloženo v archivu sdružení.

Milanu Dynterovi, Michalu Gozonovi, Eleně Gregové, Václavu Jamkovi, Vítu Janáčkovi, Milanu Janouškovi, Petru Jenčíkovi, Evě a Oldřichu Kal-fířtovým, Milanu Karlíčkovi, Mojmíru Konečnému, Barboře Kopcové, Pavlu Krejčímu, Evě Krušínové, Petru Kylouškovi, Kristýně Křížové, Zdeňku François Leinerovi, Jaromíru Lisému, Renátě Listíkové, Lukáši Mackovi, Jiřímu Malenovskému, Libuši Nachtmanové, Karlu Navrátilovi, Ctíradu Novákovi, Haně Nožičkové, Janu Paroulkovi, Vladimíru Paulišтови, Janu Peňázovi, Heleně Poche, Olze Poivre d'Arvor, Janě Ptáčkové, Aleši Roztočilovi, Janě Ryšlinkové, Bohumilu Řepíkovi, Stanislavu Štechovi, Filipu Švábovi, Jaromíru Tláskalovi, Jozefu Vallovi, Karlu Veselému, Vítu Vojtěchovi, Jiřímu Votavovi, Eleonoře Zvarové, Štefanu Žilavému, vedení Lycée Carnot v Dijonu a Lycée Daudet v Nîmes a Jaroslavě Tláskalové z českého ministerstva školství. Vojtěchu Kouřimskému pak za diskuse nad textem.

A rozhodně ne na posledním místě děkuji Francouzskému centru pro výzkum ve společenských vědách, jež mi v průběhu několika let a poskytovalo vynikající badatelské zázemí a konečně udělilo i postdoktorandské stipendium, díky němuž mohl tento text vzniknout.

Nechť čtenář sám uzná, zda kniha odpovídá na všechny jeho otázky. Historie se má totiž především ptát. Kulturní dějiny Francie a střední Evropy jsou si navíc z mnoha ohledů nesmírně blízko. A to nejen proto, jak psal jeden z dijonských studentů v osmdesátých letech: „Neváhejte a pojedte do Prahy, vždyť autem je to z Dijonu pouze 1050 kilometrů, z čehož 800 po dálnicích.“ Ale především z důvodu, že česká společnost si ve vztahu k Francii vždy zrcadlila především sebe samu.

V Oldřichovicích, léto 2016

Kapitola první: Francie a Československo: kultura, školství, politika

Československo a jeho středoškolské sekce ve Francii se zrodily s výsledkem první světové války. Vyústění konfliktu bylo počátkem politické spolupráce mezi oběma zeměmi. Zájem byl oboustranný. Československo hledalo mezinárodní oporu své státní existence, Francie usilovala o aktivní politiku ve střední Evropě. Pro navázání styků byl poválečný kontext nesmírně příhodný. Válka jako souboj „starého“ a „nového“ řádu vynesla tehdy francouzskou republiku na vrchol nejen mocenské, ale i symbolické prestiže. Ne náhodou – ale přesto poněkud paradoxně – se tak socha Mariany stala námětem některých pomníků obětem první světové války v Československu. Francie měla tehdy zkratka „dobrý zvuk“.

A nešlo jen o zvuk. Zahraniční politika vlády Edvarda Beneše se opírala o koncept mezinárodní bezpečnosti a o úzké spojení se západními mocnostmi, z nichž na nejdůležitějším místě stála kooperace právě s Francií.

Dne 25. ledna 1924 byla podepsána mezi oběma státy Spojenecká a přátelská smlouva, jejíž závěrečný text však na žádost české strany zůstal poněkud vágní, a dohoda tak nezískala protiněmecký osten, jak bylo původně při jednáních plánováno.¹ Souhrnně můžeme říci, že politické spojení bylo nejpevnější v prvních deseti letech po podepsání příměří „na mýtině“ v Compiègne. Později dostávalo trhliny, jež byly zapříčiněny důsledky hospodářské krize, následným všeobecným „sebezavíráním se“ států a celkovým nárůstem politického napětí spojeným s nástupem totalitních režimů v Evropě. Vazby se nepopíratelně rozmělnily již

1 Radko Břach, Spojenecká smlouva mezi Československem a Francií z 25. 1. 1924 a garanční dohoda čs.-francouzská z 16. října 1925, *Historie a vojenství*, 6/1994, s. 3–21, či Eduard Kubů, Československo-francouzská spojenecká smlouva a Německo. 2. Aféra kolem podvrhů tajných vojenských úmluv zveřejněných v Berliner Tageblatt 19. března 1924, *Historie a vojenství*, 3/2000, s. 555–580.

v březnu 1936, kdy Wehrmacht obsadil původně demilitarizovaný pravý břeh Rýna, na což Francie nereagovala. Gustav Winter později napsal, že od té chvíle bylo francouzsko-československé přátelství již z obou stran „hodně nahlodáno“. A přišla „zkouška ohněm“.² Tou zkouškou byl samozřejmě „Mnichov“.³ Mnichov nepochybně představoval rozhodující ránu pro českou „lidovou“ frankofilii, ale nebyl definitivní tečkou za pozitivním obrazem Francie v českém prostředí, tou byla – Marcem Blochem přesvědčivě rozpitvaná – „podivná porážka“ z roku 1940.⁴ Mezi 10. květnem a 22. červnem 1940 se Francie nejen nedokázala ubránit německému postupu, ale rychlost porážky a průběh bojů ji definitivně zbavily glorioly (politicky, vojensky i kulturně) vítězíci mocnosti.

Československo-francouzská vojenská spolupráce měla však v mezi-válečném období zásadní význam. Zvuku Francie výrazně napomohla stabilizační role, kterou sehrála její „mission militaire“ přítomná v Praze od února 1919.⁵ Již příjezd byl velkolepý: „Generál Pellé, jeden z vítězů bitvy na Marně, včera odpoledne přijel do Prahy. Před nádražím a na hlavní ulici ho triumfálně očekával dav několika tisíc osob, který ho hlasitě uvítal.“⁶ Charismatický generál Maurice Pellé projevoval značnou dávku aktivity nejen na válečném poli, na cestě k reorganizaci armády nového státu či při prosazování nového branného zákona, ale v jeho misi začalo velmi rychle fungovat také propagační oddělení, financující rodící se zárodky francouzských kroužků (budoucích poboček Alliance française), přednáškovou činnost v regionech a konečně i studijní stipendia.⁷ Záhy uvidíme, že mezi oblasti zájmu vojenské mise je nutné zařadit i finanční podporu pro československá oddělení na francouz-

2 Gustav Winter, *Očima západu. Tři přednášky*, Londýn, Kruh přátel československé knihy, Československý PEN klub, 1944, s. 40.

3 Mnichov nepřestává přitahovat pozornost českých historiků, z posledních titulů zmiňme: Jan Kuklík Němeček – Jaroslav Šebek, *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, Praha, Auditorium, 2011.

4 Český vyšla tato vzpomínková kniha jednoho ze zakladatelů školy Annales jako Marc Bloch, *Podivná porážka: svědectví z roku 1940*, Praha, Argo, 2007.

5 Srov. především ediční řada *Mission militaire française auprès de la République Tchécoslovaque 1919–1939* (ed. Radko Břach – Frédéric Guelton), 1–4, Praha, VHÚ, 1999–2005. R. Břach generálu Pellému věnoval monografii *Generál Maurice Pellé: první náčelník hlavního štábu čs. branné moci*, Praha, Ministerstvo obrany České republiky, 2007. Méně známá je pak nepublikovaná disertace P. Haussera, odkrývající mimo jiné velmi napjaté vztahy mezi Pellém a Clément-Simonem, prvním diplomatickým zástupcem Francie v Praze. Philippe Hausser, *De Berlin à Prague, la carrière exceptionnelle du général Maurice Pellé*, thèse sous la direction de Bernard Michel, Université de Paris I – Sorbonne, 2002.

6 Archives du ministère des Affaires étrangères (AMAE), Europe, f. Tchécoslovaquie, kart. 6, 13. 2. 1919 (Bulletin tchécoslovaque, s. 123).

7 Archivní materiály jsou uloženy v AMAE, f. Europe, f. Tchécoslovaquie, kart. 2.

ských středních školách a jejich žáky. Pellé také do Prahy získal Louise Eisenmanna, bez nějž by v žádném případě nedostaly bilaterální kulturní vztahy meziválečného období tak mnohvrstevnatou podobu.⁸ S jistou nadsázkou je dokonce možné tvrdit, že bez Eisenmanna by v Dijonu nikdy nevznikla ani československá sekce.

Vedle politiky a armády vycházel zájem o sblížení ještě z dalšího směru. Období po roce 1918 všeobecně přálo vzniku fenoménu, který se později označí za „zahraniční kulturní politiku“. Státy se tehdy snažily podporovat – Francie měla v tomto ohledu již tradiční náskok – pronikání své kulturní produkce do zahraničí. V Československu ji navíc v tomto směru očekávalo nesmírné úrodné prostředí. První francouzský chargé d'affaires v Praze Frédéric Clément-Simon ve svém rozboru o česko-francouzských kulturních vztazích upozornil na skutečnost, že „to, co na nás česko-slovenský národ miluje a oceňuje, jsou především naše myšlenky, naše duševní a umělecká kultura“.⁹ Dále pak rozvinul přesvědčení, že „pro zajištění nového státu a jeho nezávislosti je nutné intelektuální vazby, které pojí ještě tuto zemi s rakouským (či spíše s německým) ústrojím, přerušit a vyvázat se z nich. To samo navíc nestačí pro rozvoj národní kultury, ale je zapotřebí nahradit německou kulturu kulturou francouzskou, poněvadž Česko-Slovenský stát potřebuje kulturu mezinárodní“.¹⁰ Francouzská kultura se v dobových komentářích nepojila pouze s titulem „mezinárodní“, ale charakterizovala ji i další příznaková označení: „univerzální“, „humanitní“ a „demokratická“. Tato pojmová výbava byla sice vlastní českému frankofilství již před rokem 1914, ale válka významy umocnila a zdálo se, že i potvrdila. Právě tradování kvalit francouzské civilizace v české společnosti je důležité pro pochopení, proč vznikly české sekce po první světové válce právě v této zemi.

Pozitivní pohled na spolupráci však přirozeně nebyl sdílen v průřezu celou novou střeoevropskou republikou a sympatie či naopak antipatie k Francii (či pouhý nezájem o ni) byly diktovány společenskými a politickými názory každého jednotlivce. Dobře na to ukazuje sbírka výstřížků denního tisku, kterou si ve dvacátých a třicátých letech pečlivě vedlo ministerstvo zahraničních věcí.¹¹ Pokud se zaměříme právě na kritiku

8 Antoine Marès, Louis Eisenmann et l'Europe centrale (1897–1937), *Regards sur l'indomptable Europe du Centre-Est du XVIIIe siècle à nos jours*, Revue du Nord, Collection Histoire, 1996, 10, s. 223–242.

9 Centre des archives diplomatiques (CADN), f. Prague, Ams., kart. 25, 30. 3. 1919. Publikováno v Jiří Hnilica, *Francouzský institut...*, s. 179.

10 Tamtéž.

11 Národní archiv (NA), výstřížkový archiv ministerstva zahraničních věcí.

spolupráce, tisk u Francouzů opakovaně upozorňoval na nedostatečnou znalost geografických reálií, a to i přes značné náklady české zahraniční propagace za tímto účelem vynakládané. Kritické postoje zaujímaly k Francii také katolické kruhy.¹² Kontinuálně byla ovšem velmi kriticky hodnocena situace československých dělníků ve Francii. Již v druhé polovině dvacátých let můžeme nalézt články s titulky jako „Podvodné lákání dělníků do Francie“, „Českoslovenští dělníci do Francouzského otroctví“, „Čeští dělníci staví francouzské pevnosti za trochu nestravitelného jídla“, či „Bratrská Francie odře naše dělníky bez nože“.¹³ Dlouhodobě podezíravé, až nepřátelské bylo v této věci prostředí komunistické strany a její hlučná tribuna *Rudé právo*. Nespokojené hlasy se však opakovaně ozývaly i jinde, a to především v souvislosti s česko-francouzskými hospodářskými vztahy a několikrát obnovovanou obchodní smlouvou, či případně s francouzskou půjčkou v roce 1932. České deníky tak především ve třicátých letech titulkovaly: „Nové překvapení pro Československo. Francie zvyšuje cla“, „Styky ČSR s Francií potřebují hospodářského prohloubení“, „Náš obchodně politický poměr k Francii. Oběti bez výhod“, „Francie s námi přerušila obchodní jednání“, „My a Francie. O politickém přátelství a jeho podivných obchodních důsledcích“. Další tříbení pohledů na Francii a její směřování lze pozorovat v době francouzské vlády Lidové fronty mezi lety 1936–38, jež se stala terčem kritiky především ze strany českých pravicových kruhů.

Tento výčet prostředí, z nichž se rodila dobová kritika Francie, jistě není úplný, dobře však dokresluje jednu rovnu československo-francouzských vztahů, kterou je nutno brát na zřetel při studiu významu otevření českých sekcí a jejich ohlas v české veřejnosti. Z různých důvodů nebyla Francie vždy vnímána jako vzor. Její přílišná adorace mohla vyvolat přesně opačnou reakci, totiž odmítnutí.¹⁴ Některé důkazy negativních postojů vůči Francii můžeme nalézt v dobových pramenech. „Máme zapotřebí činit nás ještě závislejšími, než jsme?“ váhal nad působením francouzské vojenské mise jeden z českých důstojníků ve svém deníku.¹⁵

12 Postoj se částečně transformoval ve třicátých letech, a to především díky působení pařížského kardinála Jeana Verdiera, který si získal v Československu výraznou popularitu.

13 České dělnické emigraci do Francie se věnoval v poslední době především Jean-Philippe Namont, *La Colonie tchécoslovaque. Une histoire de l'immigration tchèque et slovaque en France (1914–1940)*, Paris, Institut d'études slaves, 2011 (česky 2015).

14 Na tzv. frankofobii letmo upozornila již dříve M. Lenderová, ale otázka zůstává stále ještě nedostatečně zpracována. Milena Lenderová, Česká frankofilství jako sociokulturní fenomén, *Český časopis historický*, 1996, 1, s. 66–81.

15 AMZV, f. Pařížský archiv (PA), kart. 36, Shrnutí soukromého dopisu, podepsán Kalhous, 27. 2. 1919.